

M. Danneel, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent* (Dissertatie Gent 1992, Studies in urban social, economie and political history of the medieval and modern Low Countries III; Leiden-Apeldoorn: Garant 1995, 438 biz., f74,-, ISBN 90 5350 458 3).

Deze mooie studie, resultaat van een doctoraatsverhandeling die in 1992 aan de Universiteit van Gent werd verdedigd, behandelt de levensomstandigheden van het onvolledige gezin in het laat-middeleeuwse Gent.

In het ancien régime functioneerden twee juridische instellingen met het oog op de bescherming van de minderjarige wees: de voogdij en het veel minder bekende — en zelfs nog miskende — systeem van de houdenisse. De houdenisse is de instelling waarbij de langstlevende ouder belast is met het onderhoud en de opvoeding van de nog onvolwassen kinderen en hiervoor het vruchtgebruik van het vermogen van de kinderen mocht aanwenden zonder dat hiervan rekenschap moest worden afgelegd; de voogdij is het systeem waardoor een weeskind tegelijk beschermd en aan banden werd gelegd. Grosso modo eindigde de houdenisse wanneer het kind zelf in zijn onderhoud kon voorzien. Maar dit einde viel niet noodzakelijk samen met het einde van de voogdij, met de nodige spanningen tot gevolg.

In het tweede deel gewijd aan de weduwe worden de verschillende regelingen die na de dood van de partner moesten worden getroffen, behandeld. Weduwe, erfgenamen en schuldeisers ondernamen initiatieven om hun respectieve rechten te vrijwaren. De egalitaire tendens waarmee het Vlaamse privaatrecht doordrongen was, komt tot uiting. Het hertrouwen van de weduwe en de factoren die daarin een rol speelden, de juridische en economische positie van de al dan niet hertrouwde weduwe en ten slotte haar situatie als bejaarde volgen.

In de slotbeschouwingen, die bijna als een derde deel fungeren, vraagt de auteur zich af welke de rol was van de buurtschap, van vrienden en magen en van de stadsmagistraat bij het functioneren van het onvolledige gezin, hun onderlinge verhouding en hun drijfveren. De rol van de buurtschap was die van signaalfunctie naar de stedelijke overheid toe. De drijfveren van de schepenen van gedele waren niet zozeer ingegeven door sociaal gevoel, hoogstens door 'redelijkheid'. Ze gaven *de facto* immers slechts bescherming aan goeude poorterskinderen. De schepenen stonden veel onverschilliger tegenover de wezen zonder bezit en zonder vrienden of magen. Bescherming van het patrimonium stond voorop. Voor wees en weduwe was het vermogen de doorslaggevende factor voor hun verder leven.

Behalve de normatieve bronnen van het privaatrecht, zoals ordonnanties en costuimen gebruikt de auteur de bronnen uit de rechtspraktijk. Zo blijkt niet alleen hoe het theoretisch moest, maar wat effectief gebeurde en of, hoe en in welke mate de rechtsregels werden nageleefd. Zo laten de staten van goed of boedelbeschrijvingen toe te antwoorden op de vraag welke personen in de procedure werden betrokken en wat de concrete inhoud van de houdenisse was. Die blijkt bijvoorbeeld synoniem te zijn met het materiële onderhoud van het kind, maar waarin de kosten bij ziekte niet inbegrepen waren. Schoollopen zowel voor jongens als voor meisjes was dan wel weer normaal.

Voor erfhuizaken en minderjarige weeskinderen zijn deze bronnen overvloedig aanwezig in de Zuidelijke Nederlanden. De auteur liet haar keuze vallen op Gent in de tweede helft van de vijftiende eeuw. In Gent immers bekommerde een deel van de schepenen, namelijk de schepenen van gedele, zich zelf om de wezen. En hun beleid werd uitgebreid te boek gesteld in de zogenaamde registers van gedele (of wezenboeken).

Door het analyseren van de praktische toepassing van de voorgeschreven juridische rechtsregels van het Vlaamse privaatrecht wordt vooral de maatschappelijk realiteit achter die regels belicht: de heersende mentaliteit, de verhoudingen binnen het gezin, het bredere netwerk van

familiebanden en andere sociale relaties, met veel aandacht voor de motivatie van de betrokkenen. Het ging de auteur essentieel om de problematiek van de menselijke relaties.

De auteur slaagt erin de concrete leefwereld die achter bepaalde vaststellingen schuil gaat tot leven te wekken omdat ze zeer goed vertrouwd is met de vraagstellingen, discussiepunten en opvattingen die van ver of van dichtbij met die leefwereld te maken hebben. Of het nu gaat over de al dan niet emotionele band vanwege de middeleeuwse ouders met hun kinderen, vrouwenarbeid en de *Frauenfrage*, het meisjesonderricht, demografische en economische aspecten zoals de functie van het wezengeld als kredietmiddel, waaruit de grote behoefte aan consumptiekrediet blijkt, het tijdsbesef, het scharminkelen, de impact van bruidschat en erfrecht op het te vordering leggen vooral van meisjes, met andere woorden de impact van de gelijkberechtiging van jongens en meisjes in erfrecht en huwelijksgoederenrecht, de (grootte van de) familiestructuur (die essentieel nucleair was) — en zo kunnen we nog een tijdje verder gaan — overall komt de auteur beslagen ten ijs. Elk feit wordt geproblematiseerd, breed maatschappelijk gesitueerd, in een grensoverschrijdend kader van de sociaal-economische, demografische, mentaliteits- en rechtsgeschiedenis geplaatst. Een bewonderenswaardige kennis van de internationale literatuur is hier niet vreemd aan.

Die brede visie, het sterke interpretatievermogen, maakt de grote verdienste en charme van het boek uit. Doorheen de studie van de menselijke verhoudingen binnen een gezin, een familie, aangetrouwde families, van de sociale controle van de burens wordt op een schitterende manier de middeleeuwse leefwereld opgeroepen. De auteur beschikt bovendien over een vlotte pen. Slechts enkele schoonheidsfoutjes ontsnapten aan haar aandacht. Een notaris verlijdt, maar een akte wordt verleden, ze verlijdt zichzelf niet. Precieze is met z (onder meer pagina's 90, 214) en het woord onafgezien (onder meer op pagina 46, 185, 419) komt nog niet voor in de woordenboeken.

Griet Maréchal

D. Aten, *'Als hel gewelt comt...'. Politiek en economie in Holland benoorden het IJ 1500-1800* (Dissertatie UvA 1995, N. W. Posthumus reeks V; Hilversum: Verloren, 1995, 441 blz., ISBN 90 6550 392 7).

In een van de vele delen van de onvolprezen jeugdreeks 'Arendsoog en Witte Veder' wordt een klein stadje in het Wilde Westen opgeschrikt door een bende die keer op keer de bouwmaterialen vooreen in aanbouw zijnde brug in brand blijkt te steken. De helden worden te hulp geroepen door het gemeentebestuur en komen er al spoedig achter dat de bende is ingehuurd door de misdadige burgemeester van een naburige stad die concurrentie vreest. Vanzelfsprekend zegeviert het recht aan het einde van het boek en kan de bouw van de brug ongehinderd worden voltooid.

Zo niet in Noord-Holland in de zestiende en de zeventiende eeuw. Die van Hoorn maakten in 1577 aanstalten om de overtoom over de Berkmeerdijk te vervangen door een schutsluis om een betere verbinding met een aantal dorpen te verkrijgen. Alkmaarse regenten, die daarvan schade voor de belangen van hun stad verwachtten, blijken dan ongestraft een expeditie naar de bouwplaats te kunnen sturen, die de brand steekt in het voor het bouwen van de sluis aangevoerde hout. En als die van Alkmaar in 1625, ondanks een verbod van het Hof van Holland, een nieuwe vaarweg naar West-Friesland beginnen te graven, zenden die van Hoorn ongegeneerd schutters uit om het graafwerk van hun concurrent te vernielen. Deze sterke staaltjes van 'autonomie' van Hollandse steden in het 'wilde westen' van de oude Republiek zijn te vinden in het hier te bespreken proefschrift van Diederik Aten.